

DZIUDO IMTYNININKŲ (VYRŲ IR MOTERŲ) KOMPLEKSINIS ASMENYBĖS YPATUMŲ IR KOGNITYVINIŲ PROCESŲ ĮVERTINIMAS

Aušra Gričiūtė, Marius Paškevičius

Lietuvos kūno kultūros akademija, Kaunas, Lietuva

Aušra Gričiūtė. Socialinių mokslų daktarė. Lietuvos kūno kultūros akademijos Socialinių ir humanitarinių mokslų katedros docentė. Mokslinių tyrimų kryptis — psichinį atsparumą lemiančių asmenybės ir kognityvinių procesų kompleksinis įvertinimas ir ugdymas.

SANTRAUKA

Sudaryta ir metodologiškai pagrįsta kompleksinė-sisteminė dziudo imtynininkų psichologinių ypatumų įvertinimo schema, skirta dviems profesiskai svarbiems savybių blokams (asmenybės ir kognityvinės srities) įvertinti. Tyrimo tikslas — ištirti ir palyginti Lietuvos nacionalinėms rinktinėms priklausančių ir nepriklausančių dziudo imtynininkų (vyrų ir moterų) asmenybės ypatumų (psichosocialinių) ir kognityvinių procesų (gebėjimo perkelti dėmesį, erdvinio-vaizdinio mąstymo) įvertinimus.

Tiriamieji — 96 dziudo imtynininkai (48 vyrai ir 48 moterys) iš 16 skirtingų Lietuvos dziudo klubų. Pagal dziudo sportininkų priklausymą Lietuvos nacionalinei rinktinėi, jų amžių (jaunimas, suaugę) ir lytį tiriamieji suskirstyti į aštuonias grupes ($n = 12$).

Tyrimas vyko 2006 metais. Klausimyną sudarė keturios dalys: Asmenybės psichosocialinių ypatumų tyrimas — įvertinti septyni asmenybės psichosocialiniai ypatumai; gebėjimas perkelti dėmesį, aktyviai atrenkant naudingą informaciją, ištirtas taikant Šultės lentelių tyrimo metodiką; erdvinio-vaizdinio mąstymo ypatumai įvertinti tiriamiesiems pateikiant 20 užduočių; klausimai, skirti socialiniams ir demografiniams tiriamųjų ypatumams tirti. Statistinės analizės metodai: neparаметrinė ranginė Mann-Whitney procedūra; Spirmeno (Spearman) ranginis koreliacijos koeficientas.

Tiek vyrų, tiek moterų, priklausančių nacionalinėms dziudo rinktinėms, asmenybės ypatumų ir kognityvinių procesų formavimasis vyksta harmoningiau, lyginant su nacionalinėms rinktinėms nepriklausančiais sportininkais, t. y. susiformuoja daugiau tiesioginių tarpusavio ryšių tarp tirtų profesinei veiklai svarbių veiksnių. Nustatyti bendri nacionalinių rinktininių sportininkų (grupėje kartu suaugusieji ir jaunimas, $n = 24$) ypatumai: nepriklausomai nuo lyties nacionalinėms rinktinėms priklausantys sportininkai turi didesnę sportinį stažą ir labiau mėgsta varžytis; didėjant nacionalinių rinktininių sportininkų amžiui, gerėja jų gebėjimas koncentruotis, o didėjant pomėgiui varžytis gerėja vidinė dalyvavimo sportinėje veikloje motyvacija.

Raktažodžiai: nacionalinė rinktinė, asmenybės ypatumai, kognityviniai procesai.

ĮVADAS

Treneriams, sporto psichologams, rengiantiems dziudo sportininkus, reikia žinoti, kokie psichologiniai ypatumai svarbūs šios srities imtynininkų veiklai ir kaip jie realizuojami sėkmingai sportuojančių sportininkų veikloje. Šio tyrimo metu dziudo imtynininkų psichologiniams ypatumams tirti sudaryta ir metodologiškai pagrįsta kompleksinė sisteminė schema, t. y. išskirti du profesiskai svarbūs blokai — asmenybės savybės

ir kognityvinė sritis. Dziudo sportininkų asmenybės savybės įvertintos, tiriant psichosocialinius ypatumus, o kognityvinė sritis — gebėjimą perkelti dėmesį ir erdvinį-vaizdinį mąstymą. Aptarsime kiekvieno į kompleksinę tyrimo schemą įtraukto psichologinio veiksnio sąsają su sportine veikla metodologinius aspektus.

Sportininko asmenybės savybės kaip motyvaciniai veiksniai. Daugelis autorių sutinka su

mintimi, kad motyvacija yra elgesio, veiksmų, veiklos skatinimo procesas, o motyvai — tai su individo poreikių tenkinimu susiję veiklos stimulai, skatinantys jo psichinį aktyvumą tam tikrų objektų, reiškinų atžvilgiu ir lemiantys veiklos kryptį (Colman, 2006 ir kt.). R. A. Pilojan (Пилоян, 2002) papildo ir išplečia motyvacijos ir motyvo sampratą teigdamas, kad motyvacija sportinėje veikloje — tai ypatinga sportininko asmenybės būseną, kuri formuojasi jam lyginant savo poreikius ir galimybes su konkrečios sportinės veiklos objektu. R. A. Pilojan (Пилоян, 2002) ir J. Gavin (2003) atkreipia dėmesį į sportinę veiklą, kuri pati savaime gali turėti motyvavimo aspektą, nes yra susijusi su sportininko asmenybės poreikiais ir galimybėmis. Vadinasi, motyvacija, lemiamą asmenybės ypatumų, gali būti priežastis to, kad sportininkas pasirenka tam tikrą sportinę veiklą ir siekia tikslų, kurie nukreipti į konkrečiu momentu geriausio galimo rezultato pasiekimą. Norėdami tiksliau įvertinti motyvacijos ir motyvų sąsajas su dziudo sportininkų veikla, šio tyrimo metu analizuosime asmenybės psichosocialinių ypatumų raišką (plačiau žr. skyriuje „Tyrimo metodai ir organizavimas“).

Kognityviniai procesai (dėmesio perkėlimas ir erdvinis-vaizdinis mąstymas). Sportininko veikla ant kilimo, kovos metu, gali būti apibūdinama kaip gebėjimas greitai priimti tinkamus sprendimus ir čia pat juos įgyvendinti veikiant netikėtai besikeičiančiai situacijai ir esant didelei fizinei įtampai. A. A. Kolešao (Колешао, 2002) teigia, kad didelio meistriškumo sportininkams svarbu automatizuoti kovos įgūdžius koncentruojant sąmoningumą ties tuo momentu svarbesniais dalykais, pojūčiais ir neišleidžiant visų kitų įvykių iš akiračio (Martens, 1999). Taigi imtynininkų veiklai ypač aktualus yra dėmesio perkėlimas, kaip gebėjimas lengvai ir greitai, priklausomai nuo kovos sąlygų, perkelti savo dėmesį į naujus objektus (Колешао, 2002). Kita vertus, kova vyksta tam tikroje specializuotoje griežtai apibrėžtoje erdvėje, todėl imtynininkui privalu turėti išugdytą erdvinio-vaizdinio mąstymo gebėjimą — greitai įvertinti atstumą iki kilimo krašto ne tik erdvinio matymo lauke, bet ir numatyti judesių, kuriuos galima atlikti toje erdvėje, amplitudę. Imtynininko erdvinio-vaizdinio mąstymo, erdvinio judėjimo pajautimo tikslumas svarbus dėl to, kad kilimo ribos gali keistis priklausomai nuo varžybų taisyklių (Колешао, 2002).

Iki šiol nėra Lietuvos dziudo sportininkų psichologinių ypatumų kompleksinio įvertinimo ty-

rimų, analogiškų duomenų trūksta ir pasaulinėje mokslinėje literatūroje.

Tyrimo tikslas — ištirti ir palyginti nacionalinėms rinktinėms priklausančių ir nepriklausančių dziudo imtynininkų (vyrų ir moterų) asmenybės savybių (psichosocialinių ypatumų), kognityvinių procesų (gebėjimo perkelti dėmesį, erdvinio-vaizdinio mąstymo) ir demografinių ypatumų (amžiaus ir sportavimo stažo) įvertinimą.

Tyrimo rezultatai, teikiantys duomenų nacionalinei rinktinei priklausančių ir nepriklausančių dziudo imtynininkų asmenybės ypatumų ir kognityvinių procesų kompleksiniam įvertinimui ir palyginimui, gali būti pritaikyti dziudo trenerių darbe, įvertinant profesiskai svarbių dziudo sportininkų psichologinių ypatumų raišką ir kaitą, parenkant ir ugdant perspektyvius sportininkus, didinant į nacionalinę dziudo rinktinę patenkančių sportininkų meistriškumo lygį.

TYRIMO METODIKA

Tiriamieji — 96 dziudo imtynininkai (48 vyrai ir 48 moterys). Tiriamųjų grupės sudarytos pagal jų priklausymą Lietuvos nacionalinei rinktinei, amžių ir lytį. Nacionalinei rinktinei priklausantys tiriamieji buvo pasirenkami pagal Lietuvos dziudo federacijos 2005 metais sudarytus sąrašus. Rinktinei nepriklausantys sportininkai buvo pasirenkami patogiuoju būdu iš 16 Lietuvos dziudo klubų. Pagal amžių sportininkai buvo skiriami į jaunimo (iki 18 metų) ir suaugusiųjų amžiaus grupes. Iširtos 8 sportininkų grupės — kiekvienoje iš jų po 12 dziudo imtynininkų: suaugusių vyrų nacionalinės rinktinės nariai (VS-R); jaunimo vyrų nacionalinės rinktinės nariai (VJ-R); suaugusių vyrų nacionalinei rinktinei nepriklausantys sportininkai (VS-NR); jaunimo vyrų nacionalinei rinktinei nepriklausantys sportininkai (VJ-NR); suaugusių moterų nacionalinės rinktinės narės (MS-R); jaunimo moterų nacionalinės rinktinės narės (MJ-R); suaugusių moterų nacionalinei rinktinei nepriklausančios sportininkės (MS-NR); jaunimo moterų nacionalinei rinktinei nepriklausančios sportininkės (MJ-NR)). Norint įvertinti amžiaus ypatumų nepaveiktus skirtumus, analizuojami nacionalinėms rinktinėms priklausančių dziudo sportininkų vyrų (V-R) ir moterų (M-R) (įtraukiant suaugusių ir jaunimo grupes, n = 24) ir nacionalinėms rinktinėms nepriklausančių vyrų (V-NR) ir moterų (M-NR) grupių duomenys.

Kiekvienos tiriamųjų grupės amžiaus ir sportinio stažo vidutiniai įvertinimai pateikti 1 lentelėje.

1 lentelė. Tiriamųjų grupės

Vyrų				Moterų			
VS-R n = 12	VJ-R n = 12	VS-NR n = 12	VJ-NR n = 12	MS-R n = 12	MJ-R n = 12	MS-NR n = 12	MJ-NR n = 12
V-R		V-NR		M-R		M-NR	
Amžiaus vidutinė reikšmė ir standartinis nuokrypis							
23,0 ^d (3,62)	17,4 (1,16)	24,4 ^d (2,39)	17,3 (1,15)	22,8 ^d (3,11)	16,8 (1,03)	22,7 ^d (2,70)	17,4 (1,24)
20,2 (3,88)		20,9 (4,06)		19,8 (3,78)		20,0 (3,38)	
Sportinio stažo vidutinė reikšmė ir standartinis nuokrypis							
12,2 ^{ad} (3,27)	8,2 ^a (2,66)	8,8 ^d (3,28)	4,7 (1,88)	8,6 ^{bd} (3,48)	5,5 (1,09)	6,3 ^f (1,72)	4,9 (1,56)
10,2 ^a (3,56)		6,7 (3,34)		7,0 ^b (2,97)		5,6 (1,76)	

Pastaba. a — nustatytas statistiškai reikšmingas skirtumas, lyginant priklausymo rinktinei aspektu; b — nustatyta statistiškai reikšminga tendencija, lyginant priklausymo rinktinei aspektu; d — nustatytas statistiškai reikšmingas skirtumas, lyginant amžiaus aspektu; f — nustatytas statistiškai reikšminga tendencija, lyginant amžiaus aspektu.

VS-R — suaugusių vyrų nacionalinės rinktinės nariai; VJ-R — jaunimo vyrų nacionalinei rinktinei nepriklausantys sportininkai; VS-NR — suaugusių vyrų nacionalinei rinktinei nepriklausantys sportininkai; VJ-NR — jaunimo vyrų nacionalinei rinktinei nepriklausantys sportininkai; MS-R — suaugusių moterų nacionalinės rinktinės narės; MJ-R — jaunimo moterų nacionalinės rinktinės narės; MS-NR — suaugusių moterų nacionalinei rinktinei nepriklausančios sportininkės; MJ-NR — jaunimo moterų nacionalinei rinktinei nepriklausančios sportininkės.

V-R — nacionalinėms rinktinėms priklausantys vyrai (suaugę ir jaunimas); V-NR — nacionalinėms rinktinėms nepriklausantys vyrai (suaugę ir jaunimas); M-R — nacionalinėms rinktinėms priklausančios moterys (suaugusios ir jaunimas); M-NR — nacionalinėms rinktinėms nepriklausančios moterys (suaugusios ir jaunimas).

Dviejų grupių palyginimų statistinių reikšmingumų žymėjimai: a, b, d, f užrašyti prie grupės vidutinio įvertinimo, kuris atitinka statistinių skaičiavimų metu gautą grupės aukštesnį vidutinį rangą.

Tirtų suaugusiųjų (VS-R, VS-NR, MS-R, MS-NR) ir atitinkamų jaunimo grupių (VJ-R, VJ-NR, MJ-R, MJ-NR) vidutinio amžiaus palyginimas parodė, kad skirtumas tarp grupių yra reikšmingas ($p < 0,001$) ir duomenys gali būti analizuojami amžiaus požiūriu. Lyginant to paties amžiaus priklausančių ir nepriklausančių rinktinei dziudo sportininkų sportinį stažą nustatyta, kad sportinis stažas gali būti veiksnys, padedantis diferencijuoti rinktinei priklausančius ir nepriklausančius sportininkus, t. y. rinktinei priklausančių vyrų grupių (VS-R, VJ-R) sportinis stažas yra didesnis (atitinkamai $p < 0,05$, $p < 0,01$) už rinktinei nepriklausančių vyrų sportininkų (VS-NR, VJ-NR), o rinktinei priklausančių suaugusių moterų grupėje MS-R, lyginant su MS-NR grupe, nustatyta sportinio stažo didėjimo tendencija ($p = 0,068$) (duomenys pateikti 1 lent.).

Metodai. Asmenybės psichosocialinių ypatumų tyrimas. Terminas psichosocialinis ypatumas yra vartojamas kalbant apie sritį, kurioje psichologiniai ir socialiniai veiksniai veikia kartu (Reber, 1995). Išanalizavus ir apibendrinus literatūros šaltinius, tiriančius asmenybės ypatumų pasireiškimo sportinėje veikloje aspektus (Пилюян, 2002; Gavin, 2004 ir kt.), analizuojami atskiri septyni dažniausiai sporto psichologijos moksliniuose šaltiniuose minimi asmenybės psichosocialiniai ypatumai. Kiekviena psichosocialinė ypatybė yra apibūdinama kontinuumu tarp dviejų kraštutinių išreikštumo

polių: socialumas—individualumas (socialumo skalė), spontaniškumas—kontrolė (spontaniškumo skalė), vidinė—išorinė motyvacija (vidinės motyvacijos skalė), pomėgis varžytis—varžymosi vengimas (pomėgio varžytis skalė); agresyvumas—neagresyvumas (agresyvumo skalė), gebėjimas koncentruotis—nesusikoncentravimas (gebėjimo koncentruotis skalė), rizikos siekimas—rizikos vengimas (rizikos siekimo skalė). Tiriamiesiems reikėjo pažymėti atsakymus aštuonių intervalų Likerto skalėje, pasirenkant geriausiai jų pačių asmenybę atskleidžiančią padėtį skalėje — maksimalus 8 balų įvertinimas atitinka kairįjį kraštutinį psichosocialinės skalės polių (pvz., socialumo skalėje atitinka apibūdinimą socialumas), o 0 balų atitinka dešinįjį kraštutinį skalės polių (pvz., individualumas). Analizuodami dziudo imtynininkų asmenybės psichosocialinių ypatumų subjektyvaus suvokimo rodiklius, įvertinome tiriamųjų pasirinktas skalės padalas atitinkančius balus.

Gebėjimas perkelti dėmesį, aktyviai atrenkant reikalingą informaciją, iširtas pasitelkus Šultės lenteles (Столяренко, 1999). Ši metodika buvo taikoma kiekvienam tiriamuojam asmeniškai. Pirmiausia paaiškinama, kad tiriamajam bus pateikta atsitiktine tvarka išdėstytų skaičių lentelė, ir jo užduotis bus kuo greičiau vieną po kito sudėlioti skaičius eilės tvarka nuo 1 iki 25. Buvo atliekami penki bandymai, tyrėjui užrašant tyrimo rezultatus (t. y. sugaištą užduoties atlikimo laiką

2 lentelė. Vyrų grupių asmenybės ypatumų įvertinimo duomenys

Asmenybės ypatumai	VS-R	VJ-R	VS-NR	VJ-NR
	V-R		V-NR	
	Vidutinis balas (δ) Didžiausia / mažiausia reikšmė			
Socialumo skalė	7,42 (1,78) 9 / 4	7,00 (1,48) 9 / 4	6,92 (1,31) 9 / 5	7,5 (1,38) 9 / 5
	7,21 (1,62) 9 / 4		7,21 (1,35) 9 / 5	
Spontaniškumo skalė	5,33 (2,43) 9 / 2	5,00 (1,71) 8 / 2	5,17 (2,76) 9 / 1	4,67 (2,50) 9 / 1
	5,17 (2,06) 9 / 2		4,92 (2,59) 9 / 1	
Vidinės motyvacijos skalė	6,08^f (2,28) 9 / 1	4,42 (2,15) 8 / 1	6,33 (1,97) 9 / 3	6,58^a (1,56) 9 / 4
	5,25 (2,33) 9 / 1		6,46^b (1,74) 9 / 3	
Pomėgio varžytis skalė	8,17^a (1,34) 9 / 5	8,08 (00) 9 / 6	5,50 (2,39) 9 / 1	7,42^d (1,56) 9 / 4
	8,13^a (1,12) 9 / 5		6,46 (2,21) 9 / 1	
Agresyvumo skalė	7,42 (1,00) 9 / 6	7,17 (1,75) 9 / 3	6,25 (1,96) 9 / 3	7,5 (1,38) 9 / 5
	7,29 (1,40) 9 / 3		6,88 (1,78) 9 / 3	
Gebėjimo koncentruotis skalė	7,25^{a,d} (1,06) 9 / 6	5,58 (1,68) 8 / 3	4,83 (2,29) 9 / 1	6,08 (1,78) 9 / 3
	6,42^b (1,61) 9 / 3		5,46 (2,11) 9 / 1	
Rizikos siekimo skalė	5,58 (2,23) 9 / 1	6,58 (1,89) 9 / 3	5,08 (1,78) 8 / 2	5,25 (2,38) 9 / 1
	6,08 (2,08) 9 / 1		5,17 (2,06) 9 / 1	

Pastaba. Žymėjimai — kaip 1 lent.

sekundėmis). Analizuojant duomenis, aukštesni įvertinimai (sekundėmis) atitinka prastesnius dėmesio perkėlimo rezultatus.

Erdvinio-vaizdinio mąstymo (apimančio erdvinės vaizduotės gebėjimus, gebėjimą nustatyti erdvinius santykius (pvz., tiksliai nustatyti fizinės aplinkos gylio dimensijas, atstumą tarp objektų ir jais operuoti trimatėje erdvėje (Reber, 1995; Sternberg, 1996)) ypatumai įvertinti tiriamiesiems pateikiant 20 užduočių (nustatytas Cronbach α — 0.782) erdviniam-vaizdiniam mąstymui tirti (Vyšniauskienė, 1996). Pagrindinis užduočių sudarymo principas: tiriamiesiems reikia surasti, kurį iš nupieštų skirtingų kubų (matomos trys kiekvieno kubo sienos, ant kiekvienos sienos pavaizduoti skirtingi ženklai) atitiks pasukto arba apversto kubo piešinys. Užduotys buvo atliekamos individualiai arba su tiriamųjų grupe. Šio tyrimo metu erdvinis-vaizdinis mąstymas įvertinamas balais, gaunamais už kiekvieną tiksliai atliktą užduotį. Didesnė balų suma rodo geresnius erdvinio-vaizdinio mąstymo rezultatus.

Socialiniai ir demografiniai ypatumai įvertinti pagal tiriamųjų atsakymus į bendruosius klausimus apie sportininko amžių, lytį, sportinį stažą, priklausymą rinkinei ar klubui, kuriame jie sportuoja.

Tyrimas vyko 2006 metais. Tirtos grupelės po 2—5 žmones. Parenkamos patalpos, kur tiriamieji galėtų patogiai sėdėti ir atlikdami individualias užduotis nebūtų blaškomi pašalinių dirgiklių. Visi tiriamieji buvo apklausiami prieš pratybas, dalyvaujant tyrėjui, ir informuojami, kad individualūs tyrimo duomenys išliks konfidencialūs. Prieš kiekvieną tyrimo dalį dziudo imtynininkai buvo supažindinami su instrukcija, atsakoma į pateiktus klausimus.

Statistinės analizės metodai. Tyrimo duomenys buvo apdorojami naudojant *SPSS 13.0* programą (Brymann, Cramer, 1999). Kadangi tiriamųjų grupės yra nedidelės (12 ir 24 žmonės), rezultatai tarp grupių buvo palyginti naudojant neparametrinę ranginę *Mann-Whitney* procedūrą. Koreliaciniai ryšiai tarp kintamųjų nustatyti taikant Spirmeno

Asmenybės ypatumai	MS-R	MJ-R	MS-NR	MJ-NR
	M-R		M-NR	
	Vidutinis balas (̄) Didžiausia / mažiausia reikšmė			
Socialumo skalė	6,67 (1,188) 9 / 3	7,42 (1,68) 9 / 3	7,08 (1,88) 9 / 4	8,17 (0,94) 9 / 7
	7,04 (1,78) 9 / 3		7,63 (1,56) 9 / 4	
Spontaniškumo skalė	4,42 (2,11) 8 / 1	6,58^d (1,98) 9 / 4	4,92 (1,88) 8 / 2	5,42 (2,28) 8 / 2
	5,50 (2,28) 9 / 1		5,17 (2,06) 8 / 2	
Vidinės motyvacijos skalė	5,50 (1,31) 7 / 3	4,50 (2,47) 9 / 1	4,75 (1,77) 7 / 2	5,00 (2,17) 8 / 2
	5,00 (2,00) 9 / 1		4,88 (1,94) 8 / 2	
Pomėgio varžytis skalė	6,58 (1,88) 9 / 4	6,83^b (2,52) 9 / 2	5,50 (1,78) 8 / 2	5,00 (2,34) 8 / 1
	6,71^a (2,18) 9 / 2		5,25 (2,05) 8 / 1	
Agresyvumo skalė	5,67 (2,35) 9 / 3	6,75 (1,77) 9 / 3	5,42 (1,62) 7 / 1	5,58 (1,62) 8 / 3
	6,21 (2,11) 9 / 3		5,50 (1,59) 8 / 1	
Gebėjimo koncentruotis skalė	6,17^d (1,70) 8 / 2	4,92 (1,56) 9 / 3	6,25 (2,14) 9 / 2	5,92 (2,11) 9 / 2
	5,54 (1,72) 9 / 2		6,08 (2,08) 9 / 2	
Rizikos siekimo skalė	5,92 (1,56) 8 / 3	5,92 (1,93) 9 / 3	5,42 (2,15) 9 / 2	5,00 (1,91) 8 / 2
	5,92 (1,72) 9 / 3		5,21 (2,00) 9 / 2	

3 lentelė. Moterų grupių asmenybės ypatumų įvertinimo duomenys

Pastaba. Žymėjimai — kaip 1 lent.

koreliacijos koeficientą. Duomenys laikyti statistiškai patikimais, kai $p < 0,05$.

REZULTATAI

Nustatyta, kad suaugusių vyrų nacionalinės rinktinės nariai (VS-R) labiau mėgsta varžytis ($8,17 \pm 1,34$ ir $5,50 \pm 2,39$) ir geba geriau koncentruotis ($7,25 \pm 1,06$ ir $4,83 \pm 2,29$), lyginant su suaugusių vyrų nacionalinei rinktinei nepriklausančių sportininkų (VS-NR) grupe ($p < 0,05$), tačiau jaunimo vyrų nacionalinės rinktinės narių (VJ-R) grupėje nustatyti žemesni vidinės motyvacijos rodikliai ($4,42 \pm 2,15$ ir $6,58 \pm 1,56$), lyginant su jaunimo vyrų nacionalinei rinktinei nepriklausančių sportininkų (VJ-NR) grupe ($p < 0,05$) (2 lent.). Duomenų analizė amžiaus aspektu parodė, kad VS-R grupės sportininkai geriau vertina ($p < 0,05$) savo gebėjimą koncentruotis ($7,25 \pm 1,06$ ir $5,58 \pm 1,68$) ir yra šiek tiek stipresnės (nustatyta tendencija — $p = 0,078$) vidinės motyvacijos ($6,08 \pm 2,28$ ir $4,42 \pm 2,15$) nei VJ-R grupės tiriamieji. VJ-NR

sportininkai labiau linkę varžytis ($p < 0,05$), lyginant su suaugusių vyrų grupe (VJ-NR).

Priklausančių ir nepriklausančių nacionalinei rinktinei moterų sportininkų (3 lent.) to paties amžiaus grupės pagal psichosocialinių asmenybės ypatumų įvertinimus nesiskiria, išskyrus tendenciją ($p = 0,060$), žyminčią didesnę jaunimo moterų nacionalinės rinktinės narių (MJ-R) pomėgį varžytis, lyginant su jaunimo moterų nacionalinei rinktinei nepriklausančių sportininkų (MJ-NR) grupe ($6,83 \pm 2,52$ ir $5,00 \pm 2,34$). Skirtingo amžiaus grupių (suaugusiųjų / jaunimo) duomenų analizė parodė, kad suaugusių moterų nacionalinės rinktinės (MS-R) narės geba geriau koncentruotis ($p < 0,05$), o MJ-R — spontaniškesnės ($p < 0,05$).

Nustatyti blogesni ($p < 0,05$) dėmesio perkėlimo rezultatai VS-R grupėje ($40,10 \pm 6,70$), lyginant su VS-NR ($32,55 \pm 9,19$) ir su VJ-R ($31,72 \pm 8,48$) grupės rodikliais (4 lent.). Pastebima tendencija, kad VJ-R dėmesio perkėlimo įvertinimai yra geresni ($p = 0,060$) už VJ-NR ($31,72 \pm 8,48$

4 lentelė. Vyrų ir moterų grupių kognityvinių procesų aprašomieji duomenys

Vyrų	VS-R	VJ-R	VS-NR	VJ-NR
	V-R		V-NR	
Dėmesio perkėlimas, s Vidutinis įvertinimas ir standartinis nuokrypis Didžiausia ir mažiausia reikšmė	40,10 ^{ad} (6,70) 54,20 / 31,00	31,72 (8,48) 54,60 / 22,60	32,55 (9,19) 53,20 / 23,40	35,68 ^b (5,92) 46,20 / 25,40
	35,91 (8,61) 54,60 / 22,60		34,12 (7,73) 53,20 / 23,40	
Erdvinis konstrukcinis mąstymas, balai Vidutinis įvertinimas ir standartinis nuokrypis Didžiausia ir mažiausia reikšmė	9,33 (1,72) 13,00 / 7,00	10,33 (2,02) 13,00 / 7,00	10,75 (3,44) 17,00 / 6,00	9,50 (2,65) 15,00 / 6,00
	9,83 (1,90) 13,00 / 7,00		10,13 (3,07) 17,00 / 6,00	
Moterų	MS-R	MJ-R	MS-NR	MJ-NR
	M-R		M-NR	
Dėmesio perkėlimas, s Vidutinis įvertinimas ir standartinis nuokrypis Didžiausia ir mažiausia reikšmė	28,44 (5,55) 39,60 / 23,00	32,98 (9,29) 53,60 / 18,80	30,27 (6,99) 38,00 / 21,00	31,88 (5,98) 40,60 / 21,40
	30,71 (7,84) 53,60 / 18,80		31,08 (6,56) 40,60 / 21,00	
Erdvinis konstrukcinis mąstymas, balai Vidutinis įvertinimas ir standartinis nuokrypis Didžiausia ir mažiausia reikšmė	10,50 (1,44) 13,00 / 8,00	10,58 (1,93) 13,00 / 6,00	10,33 (3,52) 17,00 / 5,00	11,08 (2,27) 14,00 / 7,00
	10,54 (1,67) 13,00 / 6,00		10,71 (2,93) 17,00 / 5,00	

Pastaba. Žymėjimai — kaip 1 lent.

ir $35,68 \pm 5,92$). Statistiškai reikšmingo skirtumo tarp moterų grupių dėmesio perkėlimo ir erdvinio-vaizdinio mąstymo įvertinimo nenustatyta.

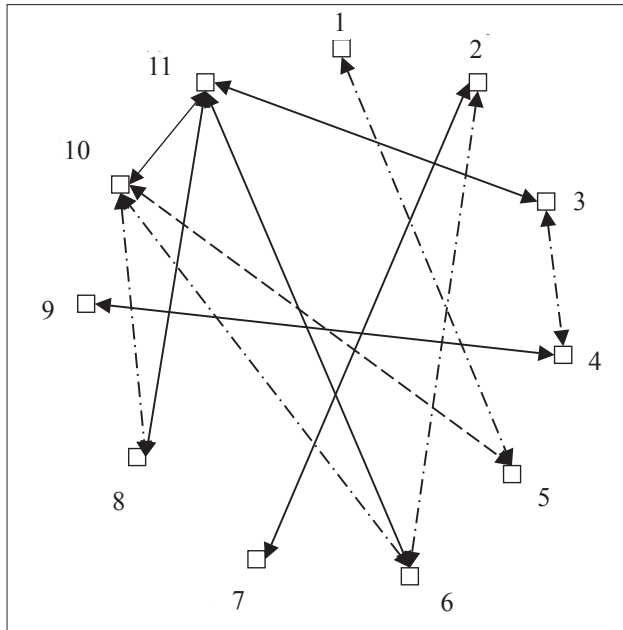
Lyginant nacionalinėms rinktinėms priklausančių ir nepriklausančių (kartu suaugusiųjų ir jaunimo, $n = 24$) dziudo sportininkų asmenybės ypatumų ir kognityvinių procesų įvertinimus nustatyta, kad rinktinėms priklausantys vyrai labiau mėgsta varžytis ($p < 0,01$), jų gebėjimas koncentruotis gali būti geresnis (nustatyta tendencija — $p = 0,090$) ir jie mažiau orientuoti į vidinę motyvaciją (nustatyta tendencija — $p = 0,075$) (2 lent.), o nacionalinėms rinktinėms priklausančios moterys labiau linkusios varžytis ($p < 0,05$) (3 lent.).

Tiriamųjų amžius ir sportinis stažas nacionalinėms rinktinėms priklausančių (V-R) ir nepriklausančių (V-NR) vyrų grupėse (grupėje kartu suaugusieji ir jaunimas, $n = 24$) skirtingai integruojasi į tirtų veiksmų tarpusavio koreliacinius ryšius (1 ir 2 pav.). Nors abiejose grupėse didesnis tiriamųjų amžius yra tiesiogiai susijęs su didesniu sportiniu stažu ($p < 0,01$), bet gebėjimas perkelti dėmesį V-R grupėje su sportininkų amžiumi susijęs tiesioginiais ($p < 0,05$), o V-NR gru-

pėje — atvirkštiniais ryšiais ($p < 0,05$). Didėjant V-R grupės sportininkų amžiui, jie geba geriau koncentruotis ($p < 0,01$), stiprėja jų vidinė motyvacija ($p < 0,01$), tačiau V-NR grupėje silpnėja pomėgis varžytis ($p < 0,01$). Kuo didesnis V-R grupės sportinis stažas, tuo mažesnis sportininkų agresyvumas ($p < 0,05$), taip pat galima kalbėti apie koncentravimosi ($p = 0,084$) ir dėmesio perkėlimo ($p = 0,083$) gebėjimų stiprėjimą. Kuo labiau išlavintas erdvinis-vaizdinis V-R sportininkų mąstymas, tuo didesnis jų pomėgis varžytis ($p < 0,05$), o labiau linkę rizikuoti sportininkai yra spontaniškesni ($p < 0,01$).

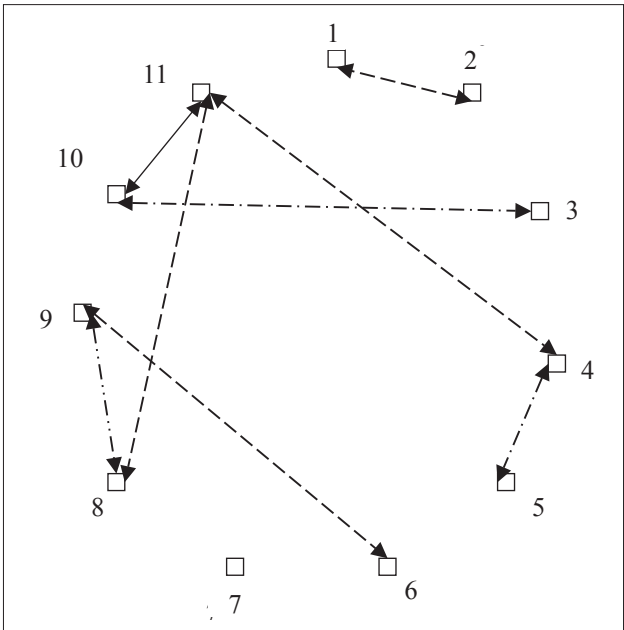
Moterų grupėms, kaip ir vyrų, svarbus veiksnys yra amžius, kuris nacionalinėms rinktinėms priklausančių (M-R, grupėje kartu suaugusieji ir jaunimas) ($p < 0,01$) ir nepriklausančių (M-NR) ($p < 0,05$) sportininkų grupėse teigiamai susijęs su sportiniu stažu, tačiau M-R grupėje, didėjant sportininkų amžiui, gerėja gebėjimo koncentruotis rodikliai ($p < 0,05$), ir mažėja spontaniškumas ($p < 0,05$), o M-NR — socialumas ($p = 0,086$). Atkreipiame dėmesį į tai, kad priklausančių ir nepriklausančių sportininkų pomėgis varžytis yra

1 pav. Ryšių tarp vyrų (suaugusių ir jaunimo, n = 24), priklausančių džiudo rinktinei, psichosocialinių ypatumų, gebėjimo perkelti dėmesį ir erdvinio-vaizdinio mąstymo įvertinimas (pateikiami koreliaciniai ryšiai)

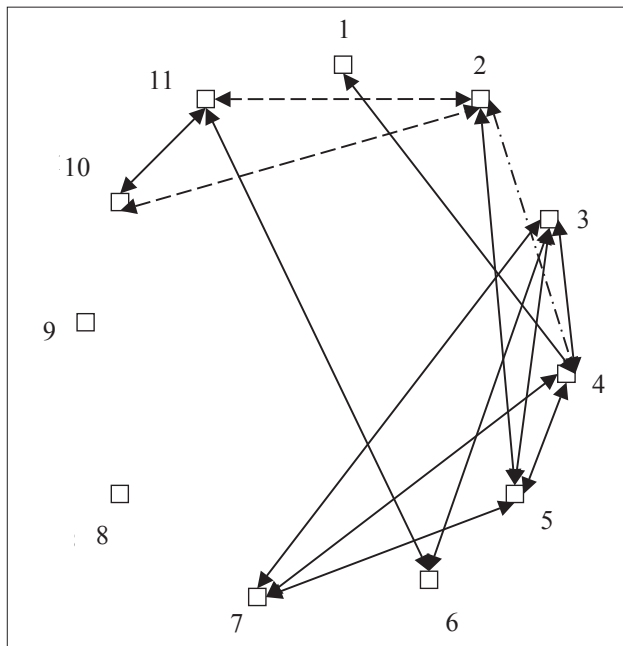
Pastaba. — tiesioginis ryšys ($p < 0,05$), - - - atvirkštinis ryšys ($p < 0,05$), - · - · - nustatyta tiesioginio ryšio tendencija ($0,05 < p < 0,085$), · · · · · nustatyta atvirkštinio ryšio tendencija ($0,05 < p < 0,085$);
 1 — socialumo skalė, 2 — spontaniškumo skalė, 3 — vidinės motyvacijos skalė, 4 — pomėgio varžytis skalė; 5 — agresyvumo skalė, 6 — gebėjimo koncentruotis skalė, 7 — rizikos siekimo skalė, 8 — gebėjimas perkelti dėmesį, 9 — erdvinis-vaizdinis mąstymas, 10 — sportinis stažas, 11 — amžius.

2 pav. Ryšių tarp vyrų (suaugusių ir jaunimo, n = 24), nepriklausančių džiudo rinktinei, psichosocialinių ypatumų, gebėjimo perkelti dėmesį ir erdvinio-vaizdinio mąstymo įvertinimas (pateikiami koreliaciniai ryšiai)

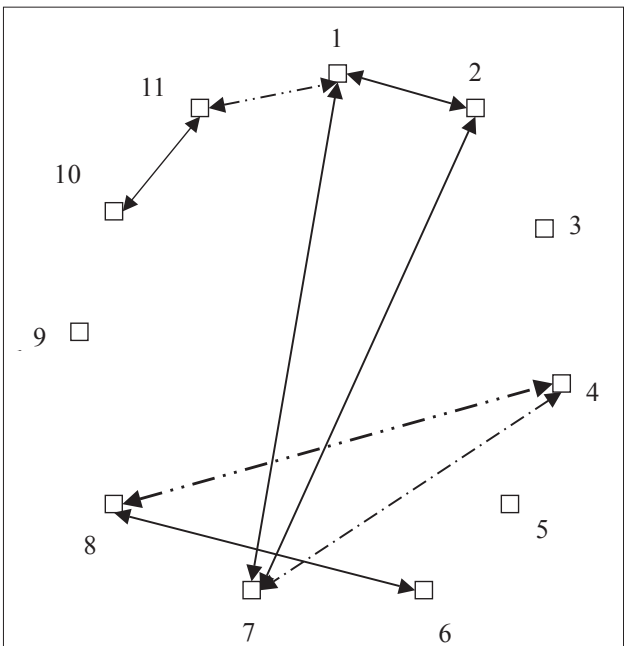
Pastaba. Žymėjimai — kaip 1 pav.

3 pav. Ryšių tarp moterų (suaugusių ir jaunimo, n = 24), priklausančių džiudo rinktinei, psichosocialinių ypatumų, gebėjimo perkelti dėmesį ir erdvinio-vaizdinio mąstymo įvertinimas (pateikiami koreliaciniai ryšiai)

Pastaba. Žymėjimai — kaip 1 pav.

4 pav. Ryšių tarp moterų (suaugusių ir jaunimo, n = 24), nepriklausančių džiudo rinktinei, psichosocialinių ypatumų, gebėjimo perkelti dėmesį ir erdvinio-vaizdinio mąstymo įvertinimas (pateikiami koreliaciniai ryšiai)

Pastaba. Žymėjimai — kaip 1 pav.

susijęs su skirtingomis psichosocialinių veiksnių grupėmis: M-R grupėje — su vidine motyvacija, agresyvumu ir rizikos siekimu ($p < 0,0001$ — $0,05$), M-NR — su socialumu ir spontaniškumu ($p < 0,05$) (3 ir 4 pav.).

REZULTATŲ APTARIMAS

Bendrieji dziudo sportininkų ypatumai.

Dziudo imtynės skiriasi savo intensyvumu, įtemptumu — kovos intensyvumas, kovos tempas, bendroji fizinė būklė imtynininkui sukelia įvairias emocines būsenas ir priklausomai nuo to, kaip sportininkas geba su jomis susitvarkyti, realizuojasi jo veiklos kryptingumas, iniciatyva, gebėjimas išlaikyti gerą savitvardą, išsvermę, greitą reakciją į varžovo veiksmus, aukštą taktinį, regimąjį ir lytėjimo jautrumo lygį (Сиротин, 1973; Колешао, 2002). A. J. Scuderi (2003, 2004) mini dziudo pratybų terapinį poveikį asmenybei, padedantį sumažinti nesudėtingą depresiją, nerimą, pyktį ir išmokti kontroliuoti jausmus, emocijas.

Gebėjimas save kontroliuoti, kuris siejasi su spontaniškumu, literatūroje minimas kaip viena iš svarbių imtynininkų valios savybių (Колешао, 2002). Taigi imtynės iš sportininko reikalauja ne tik jėgos, išsvermės, greičio bei vikrumo, bet ir mokėjimo judesius atlikti kiek galima racionaliau, taupant jėgas (Гавриленко, 1979). Visose dziudo sportininkų grupėse spontaniškumo skalės duomenys nėra aukšti, išskyrus moterų jaunimo rinktinės. Lietuvoje atlikti tyrimai parodė, kad sportinė veikla, kaip susikaupusių emocijų išraiškos poreikio patenkinimas, yra mažai svarbus imtynininkų motyvas (Malinauskas, 2003).

Aukšti socialumo skalės įvertinimai visose tirtose grupėse rodo vieną iš dziudo sportininkų asmenybės ypatumų — didelį socialinės sąveikos poreikį ir patvirtina kitų autorių mintis apie dziudo sporto vaidmenį atrandant savo, kaip asmenybės, unikalumą (Scuderi, 2004) ir prisidedant prie žmonių, kaip sėkmingų visuomenės narių, vystymosi (Cambou, 2003).

Nacionalinei rinktinei priklausančių ir nepriklausančių dziudo sportininkų psichologinių ypatumų raiškos palyginimas. Rinktinei priklausantys sportininkai (V-R ir M-R grupės) labiau mėgsta varžytis nei V-NR ir M-NR grupės tiriamieji. Tokie rezultatai patvirtina ir kitų tyrimų duomenis, nurodančius, kad didelio sportinio meistriškumo imtynininkams rungtyniavimas yra vienas svarbiausių sportinės veiklos motyvų

(Malinauskas, 2003). Nacionalinei dziudo rinktinei priklausančius vyrus galima apibūdinti kaip savo gebėjimą koncentruotis vertinančius kiek geriau, lyginant su ne rinktinės nariais, ir šiek tiek mažiau orientuotus į vidinę motyvaciją nei pastarieji.

Tyrimas atskleidė tam tikras sritis, reikalaujančias papildomo dėmesio rengiant didelio meistriškumo dziudo sportininkus (pvz., VJ-R grupės žema vidinė motyvacija, prastas VJ-R ir MJ-R gebėjimas koncentruotis, blogi VS-R dėmesio perkėlimo rodikliai). Sudarant individualias sportininkų rengimo programas būtina atkreipti dėmesį į tai, kad atskirų sportininkų, priklausančių VS-R, VJ-R ir MJ-R grupėms, dėmesio perkėlimo ir erdvinio-vaizdinio mąstymo rezultatai gali būti labai prasti (4 lent. — didžiausios ir mažiausios dėmesio perkėlimo reikšmės).

Amžius ir sportinis stažas yra susiję su dziudo sportininkų savo asmenybės savybių vertinimu (Kisielienė, Arlauskaitė, 2007), sportinės patirties kaupimu ir sportiniais pasiekimais (Halvari, Thomassen, 1997). Mūsų tyrimu taip pat nustatyta, kad praleisto laiko dziudo sportinėje veikloje apimtis, yra svarbus veiksnys, leidžiantis diferencijuoti nacionalinei rinktinei priklausančių ir nepriklausančių dziudo sportininkų grupes.

Pomėgį varžytis galima vertinti kaip dar vieną dziudo sportininkų priklausymą nacionalinei rinktinei diferencijuojantį veiksni: V-R grupėje šis veiksnys yra susijęs su sportininkų erdvinio-vaizdinio mąstymo gebėjimų lygiu. Taigi tikėtina, kad geresni erdvinio-vaizdinio mąstymo gebėjimai leidžia sportininkui sėkmingiau save realizuoti sportinėje kovoje ir dėl to palaiko bei stiprina pomėgį varžytis. Kita vertus, V-R grupėje sąsajų tarp vidinės motyvacijos ir pomėgio varžytis tendencija rodo, kad pomėgis varžytis gali būti svarbus sportininkų vidinę motyvaciją stiprinantis veiksnys. V-NR grupėje pomėgio varžytis raiška mažėja didėjant sportininkų stažui, ir tai gali neigiamai veikti sportininkų dalyvavimą sportinėje veikloje, kurioje varžymasis yra viena iš šios veiklos neatšiejamų dalių.

Atkreipsime dėmesį į dar vieną psichosocialinį veiksni, t. y. gebėjimą koncentruotis, kurio įvertinimai abiejose nacionalinėms rinktinėms priklausančiose V-R ir M-R grupėse gerėja, didėjant sportininkų amžiui. Be to, V-R grupėje gebėjimas koncentruotis gali būti susijęs su sportiniu stažu ir savo esme pakankamai skirtinga savybe — spontaniškumu, o M-R grupėje didesni gebėjimo koncentruotis rodikliai leidžia prognozuoti didesnę

sportininkų dalyvavimo sportinėje veikloje vidinė motyvacija.

Apibendrinimas. Sportinės veiklos numatymas ir rezultatų prognozavimas yra sudėtingas ir gana ribotas vyksmas. Tyrimo duomenys parodė, kad nors ir nepretenduojantis įvertinti visus profesiskai svarbius psichologinius ypatumus kompleksinis sisteminis dziudo imtynininko asmenybės ypatumų ir kognityvinių procesų raiškos galimybių įvertinimas, atsižvelgiant į konkrečius dziudo sporto šakos reikalavimus, teikia duomenis. Jų pagrindu treneris gali tiksliau numatyti, kokios tikrosios konkrečiaus sportininko veiklos pasekmės, kokia bus sportininko psichologinė reakcija į krūvius, kaip jis išmoks su šia veikla susijusius naujus dalykus, kaip reikšis jo valia ir pan. — tai gali padėti organizuoti ugdymo procesą, numatyti sportinės veiklos vystymosi perspektyvas ir prognozuoti galutinius rezultatus (Пилюян, 2002). Vis dėlto tyrimu gautas išvadas bei tendencijas reikia tikrinti plečiant ir tikslinant dziudo imtynininkų tyrimo duomenų bazę, profesiskai svarbių savybių tyrimo schemą.

IŠVADOS

1. Lyginant su Lietuvos nacionalinei rinktinei nepriklausančiais to paties amžiaus sportininkais, Lietuvos dziudo suaugusiųjų nacionalinės rinktinės narių (VS-R) sportinis stažas yra didesnis. Jie geba geriau koncentruotis ir labiau mėgsta

varžytis, tačiau prastesni jų dėmesio perkėlimo rodikliai; vyrai, priklausantys jaunimo nacionalinei rinktinei (VJ-R), turi didesnę sportinį stažą ir yra mažesnės vidinės motyvacijos; moterų, priklausančių suaugusiųjų nacionalinei rinktinei (MS-R), sportinis stažas yra didesnis.

2. Vyrų (VS-R) ir moterų (MS-R), priklausančių suaugusiųjų nacionalinėms rinktinėms, sportinis stažas yra didesnis ir geresni gebėjimo koncentruotis įvertinimai, lyginant su atitinkamomis (VJ-R ir MJ-R) jaunimo grupėmis. Be to, VS-R grupės geresni dėmesio perkėlimo rodikliai, lyginant su VJ-R, o MJ-R grupės tiriamieji spontaniškesni, lyginant su MS-R grupe.
3. Nacionalinėms rinktinėms priklausančių sportininkų asmenybės ypatumų ir kognityvinių procesų formavimasis harmoningesnis, lyginant su nacionalinėms rinktinėms nepriklausančiais sportininkais, t. y. susiformuoja daugiau tiesioginių tarpusavio ryšių tarp tirtų profesinei veiklai svarbių veiksmų. Nustatyti bendri nacionalinėms rinktinėms priklausančių sportininkų (grupėje kartu suaugusieji ir jaunimas — V-R, M-R) ypatumai: jų sportinis stažas yra didesnis ir jie labiau mėgsta varžytis, lyginant su nacionalinėms rinktinėms nepriklausančiais sportininkais (atitinkamai V-NR, M-NR grupės); didėjant nacionalinėms rinktinėms priklausančių sportininkų amžiui, gerėja jų gebėjimas koncentruotis, o didėjant pomėgiui varžytis, gerėja vidinė dalyvavimo sportinėje veikloje motyvacija.

LITERATŪRA

- Brymann, A., Cramer, D. (1999). *Quantitative Data Analysis with SPSS Release 8 for Windows: A Guide for Social Scientists with Appendix for SPSS Release 9.0*. London and New York: Roetledge.
- Cambou, B. (2003). Judo's Contributions to Society. Prieiga internetu: <http://www.ijf.org/index.php>.
- Colman, A. M. (2006). *Oxford Dictionary of Psychology*. New York: Oxford University Press Inc.
- Gavin, J. (2003). Fitness Personality: Fact or Fiction? *Fitness Business* (Canada), 12, 23—29.
- Gavin, J. (2004). New tools for inspiring active lifestyles. *The Physician and Sports Medicine*, 32 (12), 17—24.
- Halvari, H., Thomassen, T. O. (1997). Achievement motivation, sports-related mature orientation, and sporting career. *Genetic, Social & General Psychology Monographs*, 123 (3), 343—366.
- Kisieliėnė, A., Arlauskaitė, D. (2007). Self-assessment of attitudes of the Lithuanian and European judo coaches and athletes towards spiritual and moral traits of their personality. *Ugdymas. Kūno kultūra. Sportas*. 4 (67), 32—39.
- Malinauskas, R. (2003). Didelio meistriškumo dvikovos sporto šakų sportininkų ir jų rezervo motyvacijos ypatumai. *Sporto mokslas*, 1 (31) 19—22.
- Martens, R. (1999). *Sporto psichologijos vadovas treneriui*. Vilnius: LSIC.
- Naužemys, R., Sinkevičius, V. (2005). *Dziudo veiksmų technika, treniruočių metodika*. Kaunas: VU.
- Reber, A. S. (1995). *Dictionary of Psychology*. London: Penguin Books.
- Scuderi, A. J. (2003). *Judo Therapy: The Use of Judo as a Medium for Group and Individual Psychotherapy in Overcoming Aggression (anger), Anxiety and Depression*. Prieiga internetu: <http://judoinfo.com/search21.htm>.
- Scuderi, A. J. (2004). *The Psychospirituality of Judo Therapy. Mind-Soul-Body Wellness: A Holistic Approach*. Prieiga internetu: <http://www.ijf.org/index.php>.
- Sternberg, R. J. (1996). *Cognitive Psychology*. Fort Worth-Tokyo: Harcourt Brace College Publishers.
- Vyšniauskienė, V. (1996). *Amthaueris: intelekto struktūros testas*. Lietuvos darbo rinkos mokymo tarnyba.

Волкова, И. П. (ред.). (2002). *Практикум по Спортивной психологии*. Санкт-Петербург: Питер.

Гавриленко, В. А. (1979). *Психологическая характеристика борьбы*. Москва: ГЦОЛИФК.

Колешао, А. А. (2002). *Психологические особенности спортивной борьбы*. В кн. И. П. Волкова (ред.), *Спортивная психология*. Санкт-Петербург: Питер. С. 346—348

Пилюян А. (2002). Мотивы и мотивация спортивной деятельности. В кн. И. П. Волкова (ред.), *Спортивная психология*. Санкт-Петербург: Питер. С. 210—218

Сиротин, О. А. (1973). К вопросу о психофизиологической природе эмоциональной устойчивости спортсменов. *Вопросы психологии*, 1, 129—133.

Столяренко, Л. Д. (1999). *Основы психологии: практикум*. Москва: Феникс.

COMPLEX EVALUATION OF PERSONALITY PECULIARITIES AND COGNITIVE PROCESSES OF JUDO PLAYERS (MEN AND WOMEN)

Aušra Gričiūtė, Marius Paškevičius

Lithuanian Academy of Physical Education, Kaunas, Lithuania

ABSTRACT

We constructed and methodologically grounded a complex systematic research scheme for the evaluation of the psychological peculiarities of judo players. In this paper two professionally important qualities of judo players — personality and cognitive processes - were researched. The aim of the research was to evaluate personality peculiarities (psychosocial peculiarities) and cognitive processes (transfer of attention, visual-spatial thinking) of judo players and to compare the data of judo athletes who belong or do not belong to the Lithuanian National teams.

All in all 96 judo players (48 males and 48 females) from 16 different judo clubs were investigated. They were divided into eight groups of judo players ($n = 12$ in each group) according to the following characteristics — belonging to the National team, age (junior and adult) and gender.

The research was carried out in 2006. The questionnaire comprised the following four sections: seven psychosocial peculiarities of personality were established Schulte's tables where used to evaluate the capacity of the transfer of attention (Столяренко, 1999); 20 specific tasks (Vyšniauskienė, 1996) for the evaluation of visual-spatial thinking; questions requesting social and demographic information. Methods of statistical analysis were as follows: nonparametric rank Mann-Whitney test and Spearman's rank correlation coefficient.

Professionally important peculiarities of personality and cognitive processes of judo players (men and women), belonging to the Lithuanian National team, developed more harmoniously than in the groups non-national team players, i. e. more positive significant relationships between professionally important factors were established. Consistent patterns of judo players belonging to the National teams (adult and junior combined, $n = 24$) were revealed — they had longer experience in judo activities and greater interest in taking part in the competitions than the non-national teams members; significant relationships were found between the age of National teams members and the ability to concentrate, also between the level of interest in taking part in competitions and the intrinsic motivation of those athletes.

Keywords: national team, peculiarities of personality, cognitive processes.

Gauta 2009 m. kovo 31 d.
Received on March 31, 2009

Priimta 2009 m. lapkričio 10 d.
Accepted on November 10, 2009

Aušra Gričiūtė
Lietuvos kūno kultūros akademija
(Lithuanian Academy of Physical Education)
Lietuva (Lithuania)
Sporto g. 6, LT-44221 Kaunas
Tel +370 37 209050
E-mail a.griciute@gmail.com